

lerin ve medrese mezunu mülâzımların imtihanlarını da yapacaktı. 18 Şubat 1874 tarihinde Muallimhâne-i Nüvvâb da bu düzenlemelere göre yeniden yapılandırıldı. 15 Eylül 1875'te belli bir süre "tayin" anlamına gelen "tevkîr usulü" kaldırılarak mahkeme reislerinin sürekli tayinine karar verildi. Mecliste önceleri sadece nâiblerin şer'î hukuka dair bilgileri sınanmaktaydı; ancak taşradaki nizâmîye mahkemeleri reislikleri nâiblere havale edildiği ve bunların kanun ve nizamnâmeleri bilmeleri gerektiğinden kanun ve nizamnâmeler de sınav sistemine dahil edildi. 10 Aralık 1883 tarihli bir düzenlemeyle Muallimhâne-i Nüvvâb'ın adı Mekteb-i Nüvvâb olarak değiştirildi; ayrıca mektebin talebe sayısı elliden doksana, eğitim süresi de iki yıldan dört yıla çıkarıldı. Şeyhülislâmîliğe bağlı olan bu mektepte fıkıh, ferâiz, fenn-i sak, i'lâm, inşâ, hüsn-i hat, imlâ ve hesap gibi dersler okutulmaktaydı. Bu düzenlemenin getirdiği en önemli yenilik, üst düzey ilmiye mensuplarının çocukları olan zâdegân sınıfının imtihansız mektebe alınması usulünün kaldırılmasıydı.

Muallimhâne-i Nüvvâb, uzun süre fıkıhın nazarî ve amelî eğitiminin yapıldığı yegâne mektep olarak hizmet verdi. İlerleyen yıllarda mektebin ders programlarına pek çok kanun dersi eklenerek gerek şer'î gerekse kanunî bilgi donanımına sahip nâibler yetiştirilmesine gayret edildi. 1908 yılından sonra mektep Mekteb-i Kuzât olarak anılmaya başlandı. 1911'de Mimar Kemâleddin'in tasarladığı yeni mektep binası Haziran 1913'te tamamlandı. 1909'dan itibaren Medresetü'l-kudât adı kullanıldı. I. Dünya Savaşı yıllarında okulda eğitim olumsuz etkilendi, öğrencilerin savaşa gitmesi yüzünden mezun sayısı hızla düştü. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 1924'te şer'iye mahkemelerini kapatmasıyla birlikte mektebin faaliyetleri de sona ermiş oldu. Binası bugün İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi olarak kullanılmaktadır (ayrıca bk. **MED-RESETÜ'İ-KUDÂT**).

BİBLİYOGRAFYA :

Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 267-270; Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul 1988, s. 174-213; Ali Akıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform: 1836-1856*, İstanbul 1993, s. 222-250; Ekmeleddin İhsanoğlu, "Eğitim ve Bilim", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi* (haz. Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul 1999, I, 223-361; Mübahat S. Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Ankara 2000, s. 6-31; Zekî Salih Zengin, *II. Abdülhamid Dönemi Özgün Eğitim Kurumlarında Din Eğitimi ve Öğretimi: 1876-1908*, Adana 2003, s. 144; Murat Akgündüz, *Osmanlı Medreseleri: XIX. Asır*, İstan-

bul 2004, s. 97-111; J. Akiba, "From Kadi to Naib: Reorganization of the Ottoman Sharia Judiciary in the Tanzimat Period", *Frontiers of Ottoman Studies* (ed. C. Imber – K. Kiyotaki), London 2005, I, 43-60; a.m.f., "A New School for Qadis: Education of the Sharia Judges in the Late Ottoman Empire", *Turcica*, sy. 35, Paris 2003, s. 125-163; Bilgin Aydın v.dğr., *Şeyhülislâmîlik (Bab-ı Meşihat) Arşivi Defter Kataloğu*, İstanbul 2006, s. 154-166; İhâmi Yurdukal, *Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilâtında Reform: 1826-1876*, İstanbul 2008, s. 190-208.

İLHAMÎ YURDAKUL

MEKTEB-i OSMÂNÎ

(مکتب عثمانی)

Osmanlı Devleti'nin
yurt dışında açtığı
ilk ve tek okul.

Paris'te 1857'de geleceğin askerî, teknik ve mülkî kadrolarını modern bilgilerle donanmış olarak asıl yerinde yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. Mekteb-i Osmânî açılmadan önce Fransa'da Paris'teki çeşitli dil okullarında Fransızca öğrenmeye çalışan Osmanlı uyruklu öğrencilerin denetim problemleri yüzünden 1855'te Paris sefirliğine tayin edilen Mustafa Reşid Paşa'nın oğlu Mehmed Cemil Bey (Paşa) aracılığıyla Fransa'daki Osmanlı öğrencilerini denetleyecek bir komisyonun teşkiline karar verilirken bu öğrencileri Fransız okullarına hazırlayıp başarıyı daha da arttırmak için bir okulun açılması maksadıyla Fransa Eğitim Bakanlığı'na başvurulmuştu. Bu fikir, muhtemelen Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın daha önce Paris'te açtığı Ecole Egyptienne'nden mülhemdi.

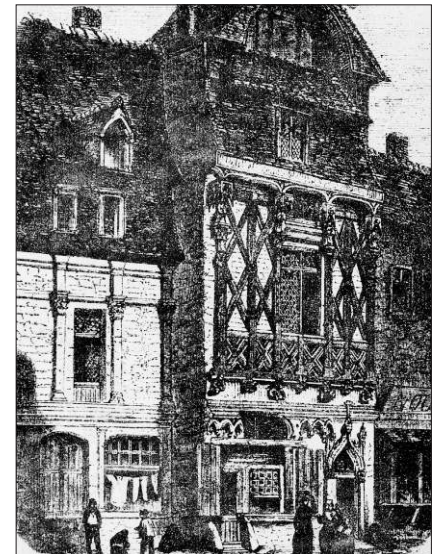
Türk ve Fransız yetkililerinden belirlenen yedi kişilik bir komisyon Mehmed Cemil Bey'in nezaretinde öğrencileri sınavdan geçirdi ve neticede durumlarının istenen düzeyin çok altında olduğu anlaşıldı. Bir kısmının iki yılın sonunda bile en temel matematik bilgilerinden yoksun, bazılarının ise Fransızca bilgisinin son derece yetersiz olduğu görüldü. Daha sonra Fransa Eğitim Bakanlığı başkâtibi ve personel müdürü Gustave Rouland'ın başkanlığında altı üyeden oluşan yeni bir komisyona okulun çalışmalarını düzenleyip denetleme, belirli tarihlerde öğrencileri imtihan etme, müdür ve öğretmenlerden öğrenciler hakkında rapor alma, mezunların bir üst şubeye ya da okula girmeleri hususunda görüş bildirme, yetersiz öğrencilerin geri gönderilmesini önerme, öğrencilere karne verme, mezunlar için diploma düzenleme, ayda bir toplanıp okul müdürünün hazırladığı raporu inceleme ve mektebin durumuyla ilgili yıllık raporlar hazırlayıp Harici-

ye Nâzırlığı ile Fransa Eğitim Bakanlığı'na sunma görevi verildi.

Fransa Eğitim Bakanlığı okulun iç tüzüğünü, disiplin yönetmeliğini ve günlük programını hazırladı. Komisyon, öğrencileri bir dizi sınavdan geçirerek lisan ve bilgi düzeylerini belirledi. Yetersiz görülen talebelerin eğitime tâbi tutulması kararlaştırıldı. Okulun müdür ve öğretmenlerinin Fransa Eğitim Bakanlığı'na seçilmesi, Paris'e gönderilecek öğrencilerin on yedi yaşından küçük olması ve disipline uymayan talebelerin okuldan uzaklaştırılması hususları yönetmelikte yer alıyordu. 6 Kasım 1857'de yapılan bir törenle eğitime başlayan okulun müdürlüğüne getirilen Binbaşı Ali Nizâmî Bey 1863'e kadar bu görevi sürdürdü, ardından müdürlüğe Ahmed Esad Efendi (Paşa) tayin edildi. Mekteb-i Osmânî, Osmanlı öğrencilerinin Ecole Etat-Major, Faculté de Droit, Lycée Louis le Grand, Faculté de Médecine, Ecole Militaire de St. Cyr gibi okullara gidebilecek düzeye getirilmesi amacıyla oluşturulan bir hazırlık okulu oldu.

Türkçe ve din derslerini vermek üzere okulda görevlendirilen Hoca Tahsin Efendi ile Selim Sâbit Efendi, Türk eğitim tarihinde iz bırakmış eğitimciler oldu. Birçok Fransız öğretmenin de görev yaptığı okulda eğitim süresi üç yıldır. Öğrenciler hazırlık sınıfı sayılabilecek olan birinci yılda Fransızca ağırlıklı olmak üzere tarih, coğrafya, teknik ve aritmetiğin temel kav-

Mekteb-i Osmânî binasını gösteren taş baskı gravür (Hayat, sy. 16 [1981], s. 38)

ramlarını öğrenmekte, ikinci ve üçüncü sınıflarda ise askerî ve sivil iki şubeye ayrılıp bu şubelerde tarih, coğrafya, Fransızca, edebiyat, fizik, kimya, matematik ve resim dersleri okumaktaydı. Dâhilî ve hâricî olmak üzere iki kısma ayrılan öğrencilerden dâhilî olanlar okulda yatılı öğrenim gören öğrencilerdi. Yatılı olup başka bir Fransız okuluna gidenler, dışarıda kalıp yine başka bir okulda öğrenim görenler ve diğer bir okulda yatılı olarak okuyan Osmanlı öğrencileri hâricî öğrenci statüsündeydi. Ders öğretmenleriyle komisyon üyeleri, her yılın sonunda öğrencilerin dersleriyle alakalı raporlar hazırlamaktaydı. Bu raporların sonucunda bazı öğrenciler geri gönderildiği gibi çoğu öğrencinin Fransızca'yı öğrenmede güçlük çektiği ve okulda genel bir başarısızlığın söz konusu olduğu ortaya çıktı. Buna rağmen mektepte öğrenim gören birçok öğrencinin aldığı eğitimin ardından Fransız okullarına kabul edildiği görülmektedir.

Okul müdürü Ahmed Esad Bey'in 14 Mayıs 1864 tarihinde hazırladığı, okulun durumu ve öğrenci sayısının artmasıyla baş gösteren sorunların açıklandığı lâyiha Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'de ele alındı. Burada İstanbul'daki eğitim kurumlarında da aynı kalitede öğrenci yetiştirildiğine, dolayısıyla bu okula gerek kalmadığına dair bir kanaat oluştu. Ayrıca askerî okullarla Tıp ve Mülkiye mekteplerinden mezun olanların bilgi ve görgülerini arttırmaları için bir süreliğine Avrupa'ya gönderilmelerinin daha yararlı olacağı sonucuna varıldı. Bu görüşlerin padişah tarafından onaylanmasının ardından okulun kapatılması üzerine mevcut öğrenciler Paris'teki liselere dağıtıldı. Bu arada Fransa ve Belçika'da eğitim gören öğrencilerin sorunları ve denetimleriyle ilgilenmek üzere Talebe-i Osmâniyye Müdürlüğü kuruldu. Mekteb-i Osmânî'de yetmiş müslüman, dokuz Ermeni, on biri Rum, dördü Bulgar olmak üzere toplam doksan dört öğrenci eğitim gördü. Paris'te ilk Türkçe coğrafya atlasını bastıran Hâfız Ali Şeref ve Türk resminin önemli simalarından Şeker Ahmed Paşa bu mektepte okudu. Bazı öğrenciler disiplinsizlikleri yüzünden okuldan uzaklaştırılıp geri gönderildi. Devlete pahalıya mal olan Mekteb-i Osmânî beklenen sonucu vermediyse de Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nin kurulmasına zemin hazırladı.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Esad, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiyye*, İstanbul 1310, s. 65-72; R. L. Chambers, "Notes on the Mekteb-i Osmânî in Paris, 1857-1874", *Beginnings of Modernization in the Middle East* (ed. W. R. Polk – R. L. Chambers), Chicago

Mekteb-i Osmânî öğretmen öğrencilerinden bir grup

1968, s. 313-329; Osman [Nuri] Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul 1977, II, 454; Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, İstanbul 1980, s. 8-28; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e)*, İstanbul 2001, s. 133-134; Selçuk Akşin Somel, *The Modernization of Public Education in the Ottoman Empire: 1839-1908*, Leiden 2001, s. 52-53; Vahdetin Engin, *1868'den 1923'e Mekteb-i Sultani*, İstanbul 2003, s. 21-24; Adnan Şişman, *Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri: 1839-1876*, Ankara 2004; a.mlf., "Egyptian and Armanian Schools Where the Ottoman Students Studied in Paris", *Frontiers of Ottoman Studies* (ed. C. Imber – K. Kiyotaki), London 2005, II, 157-163; a.mlf., "Mekteb-i Osmânî (1857-1864)", *Osm.Ar.*, sy. 5 (1986), s. 83-160; a.mlf., "Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Gayr-i Müslim Osmanlı Öğrencileri", *TTK Bildiriler*, X (1994), V, 2515-2533; a.mlf., "XIX. Yüzyılda Avrupa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri", a.e., XII (1999), III, 963-971; Mehtap Ay, *Paris Mekteb-i Osmânî'sinin Kuruluş, Amaç ve İşlevi* (yüksek lisans tezi, 2007), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 1-106; İbrahim Hakkı Akyol, "Son Yarım Asırda Türkiye'de Coğrafya", *Türk Coğrafya Dergisi*, sy. 2, Ankara 1943, s. 121-136; Ömer Faruk Akün, "Hoca Tahsin", *DİA*, XVIII, 199; Cemil Öztürk, "Selim Sâbit Efendi", a.e., XXXVI, 429-430; Muhtittin Serin, "Şeker Ahmed Paşa", a.e., XXXVIII, 487-488.

METİN ZİYA KÖSE

MELE-i A'LÂ

(الملا الأعلى)

Genellikle seçkin meleklerin oluşturduğu yüce topluluk anlamı verilen bir Kur'an tabiri.

Mele-i a'lâ (el-meleü'l-a'lâ) terkindeki **mele'** kelimesi sözlükte "bir görüş ve düşünce etrafında birleşen topluluk" anlamına gelir. Bazı tefsir kaynaklarında kelimenin hem mutlak olarak "cemaat" hem de "şeref ve itibar sahibi topluluk" mânasında kullanıldığı belirtilir (Mâtürîdî, XII, 125). **A'lâ** ise "çok yüce, çok şerefli" demektir. Mele-i a'lâ tamlaması Kur'an'da iki yerde geçer (es-Sâfât 37/8; Sâd 38/69), ayrıca

bu tamlamaya hadislerde de rastlanır (*Müsned*, I, 368; IV, 66; V, 243, 378; Tirmizî, "Tefsîr", 38; Dârimî, "Rü'yâ", 12) ve "melekler" yahut "mukarreb melekler" şeklinde açıklanır (İbn Receb, s. 24). Mele-i a'lânın kimlere delâlet ettiği hususunda sahâbe ve tâbiîn müfessirlerinden farklı görüşler nakledilmiştir. İbn Abbas terkibi "yazıcı melekler" veya "meleklerin eşrafı" diye tefsir ederken Süddî genel olarak meleklerle işaret ettiğini belirtmiştir. Katâde b. Diâme'nin mele-i a'lâyı "dünya seması" şeklinde açıkladığı nakledilmektedir (Mâverdü, V, 38-39). Başta Mukâtil b. Süleyman ve Taberî olmak üzere müfessirlerin büyük çoğunluğu Süddî'den gelen açıklama doğrultusunda bu terkin melekleri yahut melekler âlemini ifade ettiği görüşünde birleşmiştir. Tefsir kaynakları dışında mele-i a'lâ için yapılan daha soyut tanımlara ve bu topluluğun melekler dışında başka mensuplarının da bulunduğu yolunda görüşlere de rastlanır. Tehânevî mele-i a'lâyı "mücerret akıllar ve küllî nefisler" şeklinde tanımlar (*Keşşâf*, II, 1638). Ebü'l-Bekâ ise bu terkin "en yüksek mertebede olan melekler ve resullerin ruhları" diye açıklamış, ayrıca şeriat ehli nezdinde mele-i a'lânın duyuların dışında kalan cevherlere karşılık geldiği; bunların göklerle ilgili olan, göklerde bulunan ve çeşitli şekillere bürünebilen cisimler olduğu yolunda da bir görüş nakletmiştir (*el-Külliyât*, s. 874; ayrıca bk. Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, I, 59-61). Bu görüş, şeriat ehline izâfe edilmiş olmakla birlikte felsefî terminolojiyi ve filozofların telakkisini yansıtır niteliktedir. Bununla birlikte mele-i a'lânın meleklerle beraber yüce ruhlardan ve peygamber ruhlarından oluştuğu görüşü Kur'an'la ilgili modern bazı çalışmalarda da dile getirilir (Ateş, XIII, 152) ve bazı müfessirlere nisbet edilir (Topaloğlu – Çelebi, s. 210). Mele-i a'lânın mahiyeti hususunda başka görüşler de vardır. Meselâ mele-i a'lâdan